

HUTELE BUCOVINEI KARLSBERG- GURA PUTNEI (1797–1827)

OVIDIU BĂTĂ

Bukovina's Glass Factories. Karlsberg- Gura Putnei (1797–1827)

(Abstract)*

The second glass factory in Bukovina was founded in 1897 by Jossel Reichenberg, a Jewish merchant from Rădăuți, and Franz Pauly, the head of the Economic Directorate of the Rădăuți Domain, a territory belonging to the Religious Fund. The first glass producers were German-Bohemians, who came from the glass factory in Rozaniczka / Rosendorf-Lubaczow / Lubachev (Galicia), a factory closed shortly before.

Six years later (in June 1803), 35 logger families came from the Prachin District of Bohemia and settled in Karlsberg. Through the contract, each family received land, construction wood for houses and cash advances for the purchase of cattle and tools. Every lumberman had to supply the needs of the so-called glass or potash “huts” annually with 50 cubic or 100 Lower Austrian Klafter of firewood. In 1801, the factory became the property of the Rădăuți Domain by purchase. Originally called “Putna Glasshut”, the colony was named Karlsberg in honor of the president of the Aulic War Council, Archduke Karl, after 1803.

In the following years serious conflicts arose between the Economic Directorate and the lumbermen because of the latter's dissatisfaction with the severe terms of settlement and labor. Some working families decided to leave Karlsberg and returned to Bohemia or Galicia. Several families settled in Rădăuți and Baineț. In their place came an equal number of Bohemian German families who lived scattered throughout Bukovina and had no property.

On July 14, 1827, after 30 years of activity, the factory in Karlsberg, poorly managed by Franz Kuppetz, closed permanently and left the workers without a means of livelihood. They were forced to work in agriculture or in other glass factories. After the Union of Bukovina with Romania, the settlement was named Gura Putnei.

Keywords: glass factory, Rădăuți Economic Directorate, Jossel Reichenberg, Franz Pauly, Lubaczow, Galicia, German-Bohemian colonists, woodworkers, glass-makers, Putna Glasshut, Karlsberg, Gura Putnei.

Cea de a doua fabrică de sticlărie din Bucovina a fost înființată din inițiativă privată în anul 1797. În jurul fabricii a apărut colonia Karlsberg, una dintre cele mai

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

interesante și mai pure colonii germane înființate și dezvoltate în Bucovina¹. Situată pe un afluent de stânga al pârâului Putna, la circa 4 km nord de Mănăstirea Putna, colonia era o așezare izolată, în spate și pe părțile laterale fiind flancată de munți cu înălțimi de până la 1 000 de metri, munți care nu erau străbătuți de drumuri practicabile.

Înainte de constituirea Fondului Bisericesc gr.-or. al Bucovinei (19 iunie 1783), terenul pe care s-a înființat colonia era în proprietatea Mănăstirii Putna. După ce bunurile monahale au fost preluate de administrația statului, terenurile și localitățile din Valea Sucevei (partea de câmpie și partea de munte) au intrat în componența Domeniului Rădăuți (Radautzer Herrschaft) al Fondului Bisericesc.

Întreg Domeniul Rădăuți a fost arendat de Consiliul Imperial de Război (Hofkriegsrath), în anul 1792, pentru Departamentul de herghelie și remonte Rădăuți din Bucovina (Landgestüts- und Remontierungsdepartement in der Bukowina zu Radautz) pe o perioadă de 15 ani (1 mai 1792 – 1 mai 1807), pentru care plătea anual o chirie de 12 257 de florini și 21 de creițari. După expirare, contractul de arendare a fost prelungit pentru o perioadă de cinci ani, până în 1 mai 1812, cu o arendă anuală de 56 012 florini și 24 de creițari². Pentru administrarea Domeniului a fost înființată o Direcție economică (Wirtschaftsdirektion) cu sediul în Rădăuți, condusă, din 14 aprilie 1792 până în anul 1801, de Franz Pauly.

În anul 1796, Jossel/Zossel Reichenberg, negustor și antreprenor evreu din Rădăuți – „cel dintâi evreu din Rădăuți, cunoscut cu numele”³ –, a cerut Direcției economice din Rădăuți permisiunea să construiască o hută/fabrică de sticlărie în pădurea Domeniului din vecinătatea Mănăstirii Putna⁴. Pentru înființarea întreprinderii, Reichenberg trebuia să obțină, în primul rând, aprobare din partea autorităților militare care aveau în arendă terenul respectiv.

Un argument pentru înființarea hutei în vecinătatea Putnei era faptul că pădurile aflate în apropiere puteau fi valorificate parțial, iar prin curățarea acestora pentru a scăpa de lemnul inutil, locuitorilor din Putna și Vicov li s-ar putea asigura o meserie de pe urma căreia să obțină un venit bun, iar rentele ar fi putut crește la 6 000–7 000 de guldeni anual⁵.

Planul lui Reichenberg a fost sprijinit de autorități și pentru că fabrica de sticlărie (Kristallhütte) din Rozaniczka-Lubaczow (Galiția) urma să se închidă iar muncitorii trebuiau să-și caute de lucru.

Fabrica din Rozaniczka de lângă Lubaczow (districtul Zolkiew, Galizia) a fost construită în anul 1793 de maistrul sticlar boemian Hans Wenzel Hafenbrädl și

¹ Emanuil Grigorovitz, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, Atelierele grafice Soccec et co., Societate Anonimă, 1908, p. 125.

² Franz Wiszniowski, *Radautz die deutscheste Stadt des Buchenlandes*, München, Verlag „Der Südostdeutsche”, 1988, p. 175.

³ *Ibidem*, p. 135.

⁴ Erich Prokopowitsch, „Zur Ansiedlungsgeschichte von Karlsberg”, în *Buchenland: 150 Jahre Deutschum in der Bukowina*, ed. Franz Lang, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, pp. 65–72.

⁵ Karl Adolf Romstorfer, „Die deutsche Colonie und das Bauernhaus in Karlsberg”, în „Wiener Landwirtschaftliche Zeitung”, nr. 98, Samstag, 9. Dezember 1899, pp. 791–792.

sticlari boemieni, după ce, în același an, și sticlăria sa din Gerlhütte-Seewiesen a fost lovită de criza care a afectat întreg ținutul fabricilor de sticlă din Boemia, a acumulat datorii mari și a fost închisă⁶. Nici fabrica de sticlă și cristal din Rozaniczka nu a lucrat în profit, astfel că, în anul 1797, a fost închisă ca urmare a falimentului. Germanii boemieni – sticlari și tăietori de lemne – care au lucrat aici și-au pierdut locul de muncă și erau obligați ca să își caute noi posibilități de lucru. Când vestea că fabrica de sticlărie din Rozaniczka urma să se închidă a ajuns la Rădăuți, Reichenberg și Pauly s-au hotărât să acționeze rapid și să recruteze sticlarii și tăietorii de lemne de aici pentru proiectul lor de la Putna.

Mâna de lucru specializată fiind astfel asigurată, Oficiul economic din Rădăuți, cu încuviințarea Cabinetului Militar din Viena, admite cererea și își dă consimțământul pentru înființarea întreprinderii, care a primit numele de „Putner Glashütte”⁷, considerând că „o astfel de întreprindere ar spori veniturile Domeniului și ar oferi posibilități de lucru și de câștig supușilor indigeni valahi”⁸.

Obținând aprobarea și având și sprijinul lui Franz Pauly – director al Direcției bunurilor apoi, din 14 aprilie 1792 până în anul 1801, director al Direcției economice din Rădăuți⁹ –, Reichenberg a construit, în anul 1797, fabrica pe care a ținut-o în arendă până în anul 1801. A construit în grabă case din lemn direct pe pământ, fără o fundație – „aedificantes domos ligneus super terram sine fundamento”¹⁰ – în care urmau să locuiască muncitorii.

Fabrica a fost pusă în funcțiune în anul 1797, cu muncitori sticlari calificați, care până atunci lucraseră la fabrica de cristal din Rozaniczka (Rosendorf), conducătorul acestora fiind meșterul sticlar Josef Löffelmann.

Primii lucrători sticlari, care au venit împreună cu familiile în Karlsberg-Bucovina în anul 1797, au fost: Josef Löffelmann, Philipp Artmann, Andreas Hartinger, Johann Imsel, Jakob Löffelmann, Jakob Romankiewitsch, Sebastian Romankiewitsch, Michael Schätz, Ferdinand Schmil, Johann Stöberl, Anton Weber, Ferdinand Wild și Johann Witowski.

Sub conducerea lui Josef Löffelman – un om harnic, drept și cu experiență profesională¹¹ –, sticlăria a avut rezultate foarte bune. Ca și la celelalte fabrici de sticlărie din Bucovina, o parte din potasa necesară obținerii sticlei era produsă local, o altă parte era adusă de la potasăriile din zonă. Când a observat avântul luat

⁶ Willi Kosiul, *Die Bukowina und ihre Buchenlanddeutschen in zwei Bänden*, Band I, *Von der Entstehung der moldauischen Bukowina im Jahre 1343 bis zum Ende ihrer österreichischen Herrschaft 1918*, Oberding, Reimo-Verlag, 2011, p. 348.

⁷ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 65.

⁸ Franz Wiszniowski, *op. cit.*, p. 190.

⁹ *Ibidem*, pp. 202–203.

¹⁰ Bori, *Karlsberg und andere deutschböhmischesiedlungen in der Bukowina*, Herausgegeben von Rudolf Wagner, München, Verlag „Der Südostdeutsche”, 1982, p. 69. Cele mai importante evenimente referitoare la dezvoltarea coloniei Karlsberg sunt prezentate în *Cronica parohiei romano-catolice din Karlsberg* (Karlsberger Kirchenchronik), scrisă în limba latină de preotul Josef Franze, din ianuarie 1845 pastor al comunității catolice de aici, manuscris aflat în posesia lui Erich Prokopowitsch.

¹¹ Franz Wiszniowski, *op. cit.*, p. 190.

de întreprindere, Direcția economică a reziliat, în anul 1801, contractul cu Reichenberg, i-a plătit o despăgubire de 11 700 de florini și 44 de cruceri, și a preluat întreprinderea în regie proprie¹². Direcția a preluat și personalul angajat, format din muncitori germani boemieni și câțiva polonezi.

După ce fabrica a intrat în proprietatea Direcției economice din Rădăuți, comandantul Hergheliei, locotenent-colonelul Joseph von Cavallar¹³, a încheiat, în 20 octombrie 1801, în scris, un contract de muncă cu sticlarii, aceștia obligându-se să lucreze cel puțin șapte ani în hută. În schimb, Direcția economică asigura fiecărui muncitor (sticlar sau tăietor de lemne) un salariu fix, îi acorda gratuit o casă, o grădină pe lângă casă, un teren pentru pășunat în suprafață de trei sferturi de hectar (1½ jugăr), îi garanta o pensie la bătrânețe.

Cronica parohiei romano-catolice din Karlsberg menționează că inițial afacerile au mers foarte bine, aspect care se poate observa și din faptul că, în anul 1802, Direcția economică a hotărât să înființeze o nouă hută în pădurea de la Straja, pe pârâul Laura¹⁴.

Ca urmare a imigrației lucrătorilor sticlari și tăietorilor de lemn din pădurea boemiană, care își transportau bunurile pe trăsuri mici trase de câini, adulții și copiii trebuiau să facă drumul pe jos, numărul coloniștilor din Karlsberg a crescut continuu.

În 17 martie 1803, 15 lucrători sticlari din districtul Prachin – lucrători care au primit, în avans, 60 de florini, bani necesari pentru călătorie –, împreună cu familiile lor, au venit și s-au stabilit în Karlsberg: Georg Aschenbrenner, Friedrich Bartl, Georg Franz sen., Georg Franz jun., Anton Friedrich, Mathias Friedrich, Simon Gattermeyer, Johann Pollmann, Georg Probst, Joseph Reitmayer, Wenzel Sodomka, Anton Wolf, Josef Wolf, Johann Wurzer și Josef Uebelhauser¹⁵.

În iunie 1803, 35 de familii – rezidente în districtul Prachin din Boemia germană înainte de imigrarea în Bucovina –, în total 166 de persoane (82 de sex masculin și 84 de sex feminin), au ajuns în Bucovina și au fost colonizate în jurul fabricii din Karlsberg. Cea mai mare parte a coloniștilor erau tăietori de lemn (Holzhauer/Holzhacker), dar erau și zidari (Maurer), rotari (Wagner), căruțași (Fuhrmann), dogari (Binder), cizmari (Schuster), croitori (Schneider), țesători (Leinweber) și toți urmau să fie angajați ca tăietori de lemn pentru fabrică.

Între cele 35 de familii de coloniști se aflau și cinci familii de cehi: Georg Plechina (10 persoane), Andreas Petrovitz (6 persoane), Iohann Plechina (7 persoane), Andreas Kodelka (5 persoane) și Simon Watzlawek (9 persoane)¹⁶.

¹² *Ibidem*.

¹³ Joseph Freiherr von Cavallar (1739, Weißenfels, Ducatul Carniola – 19 aprilie 1812, Vășcăuți, Bucovina), ofițer austriac, considerat drept adevăratul întemeietor al prăsilei de cai austriece, comandantul Hergheliei (Gestütsskommandant) din Rădăuți. Pentru meritele sale, a fost înălțat în rândul nobilimii austriece (baron, în 26 iulie 1779), avansat general-maior (1803) și, odată cu pensionarea, mareșal-locotenent (1811).

¹⁴ Raimund Friedrich Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Österreich*, Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1902, p. 355.

¹⁵ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 66.

¹⁶ Simeon Reli, „Din trecutul ceho-slovacilor așezați pe domeniile Fondului Bisericesc ort. român al Bucovinei”, în „Candela”, Cernăuți, 52/1932, nr. 4–12, p. 272.

Cronicile relatează că așezarea a primit numele de „Karlsberg” în onoarea președintelui Consiliului Aulic de Război (Hofkriegsrat), arhiducele Karl von Habsburg¹⁷, abia după ce coloniștii boemieni amintiți mai sus s-au stabilit la est de fabrică, nu departe de pâraul Putna. Noua colonie era numită de populația locală „Huta”. După Unirea Bucovinei cu România, așezarea a primit numele de Gura Putnei.

O altă variantă a numelui coloniei spune că fondatorul sticlăriei, Reichenberg, s-a îndreptat spre Rosendorf, lângă Lubaczow, și a recrutat doi maiștri producători de sticlă. Când au ajuns în Rădăuți, i-a trimis în munți, unul spre Fürstenthal, celălalt spre Putna, pentru a cerceta dacă există materialul necesar producerii sticlei. Cel care se îndrepta spre Putna, pe nume Karl Steiger, a ajuns la o veche ruină mănăstirească la gura unei văi înguste. Acolo, sub un munte, a găsit nisip potrivit pentru producerea sticlei. Când s-a întors la Rădăuți, Reichenberg a fost foarte mulțumit de probele de nisip și a decis să denumească muntele Karlsberg, după sticlarul Karl Steiger. Ulterior, numele a fost transferat așezării¹⁸.

Coloniștii veniți în Karlsberg în anul 1803 au primit o casă, 3,5 hectare de teren pentru agricultură și pășunat și un avans de 100–150 de guldeni. Pentru acești bani ei trebuiau să taie, anual, câte 50 de stânjeni/klafteri (circa 340 m³) de lemn de foc pentru nevoile fabricii și potasăriei, contra unei plăți fixe pentru fiecare stângen: 30 de crețari pentru un stângen cub de lemn gros, 40 de crețari pentru un stângen cub de lemn crăpat. Pentru pământul primit în proprietate ereditară – din care mult era acoperit de pădure tânără –, fiecare familie trebuia să plătească guvernului o taxă anuală de 30 de crețari pentru fiecare iugăr de teren eliberat imediat după intrarea în proprietate, iar pentru casă 30 de crețari anual. Terenurile care au trebuit să fie făcute arabile au fost scutite de taxă timp de șase ani.

În anul 1808 s-a iscat un conflict între coloniști și Direcția economică a Domeniului Rădăuți. După ce în timp de patru ani coloniștii și-au plătit avansurile primite (100–150 de guldeni), au cerut să încheie un nou contract cu Direcția economică¹⁹. Valentin Rybicki, administratorul fabricii, a informat Direcția că nu toți coloniștii taie cantitatea de lemn prevăzută în contractul de colonizare, respectiv câte 50 de stânjeni de lemn pe an, și că mulți coloniști nu tăiau nici câte 20 de stânjeni. Când Direcția economică a cerut de la coloniști, fără nicio excepție și considerare,

¹⁷ Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 66.

¹⁸ Claus Stephani, *Das Mädchen aus dem Wald. Märchen, Sagen und Ortsgeschichten au dem Radautzer Ländchen* [Fetița din pădure. Basme, legende și povestiri locale din ținutul Rădăuți], Bukarest, Ion Creangă Verlag, 1985, pp. 46–49. În original: „In einer anderen Deutung des Ortsnamens heißt es, daß der Gründer der Glashütte, Reichenberg, sich nach Rosendorf bei Lubatschow wandte und zwei Glasmachermeister her rufen ließ. Als sie in Radautz eintrafen, schickte er sie ins Gebirge, den einen in Richtung Fürstenthal, den anderen in Richtung Putna. Sie sollten erkunden, ob es dort «das nöthige Material für die Glaßerzeugung gäbe». Jener, der Richtung Putna gewandert war, gelangte bei der Mündung eines engen Tales zu einer alten Klosterruine. Dort fand er unterhalb eines Berges geeigneten Sand für die Glasherstellung. Er hieß Karl Steiger und kehrte nach Radautz zurück. Reichenberg war mit den Sandproben sehr zufrieden und beschloß, den Berg nach dem Glasermeister Karlsberg zu benennen. Später wurde der Name auch auf die Siedlung übertragen”.

¹⁹ R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 355.

ca fiecare familie să taie câte 60 de stânjeni de lemn pe an și îi amenința pe cei care nu-și îndeplineau obligațiile cu retragerea bunurilor (dotațiunii) de colonizare, s-au iscat dispute profunde și continue. A urmat o revoltă a coloniștilor împotriva administrației fabricii și Domeniului, revoltă inițiată și condusă de cehul Georg Plechina – „care izbutise mai înainte să determine Direcțiunea economatului din Rădăuți ca să-l facă primar al coloniei”²⁰. O mare parte din coloniști nu au mai vrut să accepte și să se supună grelelor îndatoriri de muncă impuse de Direcția economică și au cerut învoirea oficială de a se întoarce în locurile de origine.

O comisie condusă de locotenent-colonelul Bukowski von Stolzenburg a fost trimisă la Karlsberg pentru a rezolva conflictul. Negocierile cu coloniștii au eșuat, fapt ce a dus la anularea contractului de colonizare. Direcția Domeniilor din Rădăuți s-a văzut nevoită să acorde tuturor familiilor solicitante permisiunea de a se întoarce în Boemia, dar cu condiția ca acestea să prezinte mai întâi un act de reprimire din partea foștilor lor stăpâni de acolo²¹.

În urma revoltei, în anul 1811 mai multe familii de tăietori de lemne, dar și de sticlari, au părăsit Karlsbergul. Unele familii s-au îndreptat spre Boemia, câteva dintre acestea au hotărât să rămână în Kolomea (Galizia), unde, în anul 1812, au fondat colonia Mariahilf. Nu toate familiile s-au îndreptat spre Boemia sau Galiția, unele s-au mutat în Fürstenthal-Voievodeasa, câteva s-au stabilit în Rădăuți și Baineț, lângă Siret²². În locul lor au venit, în anul 1815, alte familii germane care trăiau împrăștiate prin Bucovina și nu aveau proprietăți²³.

Dintre cehi a rămas în Karlsberg doar Simon Watzlawek, care a declarat că rămâne și acceptă condițiile stabilite prin contractul de colonizare, dar să nu fie silit să taie lemn în pădure, fiind slab și neavând pe nimeni care să lucreze pentru el. Se angaja, în schimb, să predea Domeniului o cantitate de cenușă (potasă), dacă i se vor lăsa în folosire cele șase jugăre de pământ. Cererea lui Watzlawek a fost aprobată, acesta fiind obligat să predea Domeniului câte 30 de corețe²⁴ de cenușă pe an cu prețul de un florin de fiecare corețe²⁵.

În 19 martie 1812, așa cum s-a întâmplat cu 11 ani mai înainte cu lucrătorii sticlari, s-a încheiat un contract cu 34 de familii de tăietorii de lemn din Karlsberg. Conform noului contract – vezi Anexa –, cantitatea de lemn pentru fiecare familie a fost din nou stabilită la 50 de stânjeni anual.

După preluarea fabricii de către Direcția economică, primul administrator (*officialis rationalistarum*) al sticlăriei a fost Beller, înlocuit de către Joseph von Cavallar – „din motive pur personale”²⁶ – cu Valentin Rybicki (1808–1819).

²⁰ Simeon Reli, *op. cit.*, p. 272.

²¹ *Ibidem*.

²² Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 72.

²³ R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 357; Simeon Reli, *op. cit.*, p. 273.

²⁴ Coreț, corețe, (reg.) – unitate de măsură pentru capacitate, echivalentă cu aproape un hectolitru și un sfert, întrebuințată mai ales pentru cereale.

²⁵ Simeon Reli, *op. cit.*, p. 273.

²⁶ F. Wiszniowski, *op. cit.*, p. 195.

Lui Rybicki i-a urmat de Franz Kuppetz – între 1 septembrie 1797 și 30 iunie 1800 a fost grefier la Administrația domenală din Coțmani; din 1 iulie 1800 grefier secund la Direcția economică din Rădăuți²⁷ –, până la mijlocul anului 1827, când fabrica a fost închisă.

Împăratul Franz I al Austriei a vizitat Rădăuțiul, în 7 august 1817, și a menționat, în jurnalul său de călătorie, despre Domeniul Rădăuți: „Domeniul are 17 sate, cu 17 680 de suflete. Pământul bun este în suprafață de 4 mile pătrate și 8 155 iohi/iugăre. O fabrică de sticlă, 163 106 iugăre de pădure patronală și 15 123 de iugăre de pădure a țaranilor. Domeniul se întinde până la frontiera cu Maramureșul și ar mai putea cuprinde încă multă populație”²⁸.

Disputele iscate între muncitori și proprietar, proasta administrare și gestionarea incorectă a lucrărilor de la fabrică din timpul lui Franz Kuppetz, diminuarea vânzării produselor de sticlă în Bucovina ca urmare a concurenței străine, urmată și de scăderea producției, au adus declinul întreprinderii. Deja în anul 1825 o parte din activitate a fost oprită, pentru ca, doi ani mai târziu, în 14 iulie 1827, activitatea să fie complet abandonată și fabrica închisă²⁹, lăsând muncitorii în cele mai grele situații. Puțini și-au găsit de lucru în alte fabrici de sticlărie. Direcția economică a încercat să le vină în ajutor, intermediind vânzarea caselor la prețuri modice și lăsându-i să păstreze pământul, cu taxele aferente. Sticlarii și tăietorii de lemne au devenit, astfel, mici agricultori, cultivau suprafețe de teren destul de mici și se confruntau cu mari dificultăți. Unii dintre ei au reușit să obțină venituri mai mari din exploatarea pădurilor sau, mai târziu, lucrând în fabricile înființate în Putna.

Din păcate, informații despre funcționarea sticlăriei în timpul celor 30 de ani sunt puține. Trebuie menționat doar faptul că Domeniul Rădăuți a vândut, în anul 1805, întreaga producție de sticlă a hutei din Karlsberg lui Jossel Reichenberg, și anume setul (Schock) de sticlă plană, cu un florin și 40 de creițari, și setul (Schock) de sticlă rotundă, cu un florin și 20 de creițari³⁰.

În anul 1803, în Karlsberg a fost înființată o școală catolică, în care copiii coloniștilor erau instruiți de către învățători privați³¹. La școala de pe pâraul Scunca din Karlsberg a făcut, în anii 1833–1934 și 1834–1835, clasele I și a II-a primară Iraclie Porumbescu, trimis fiind de arhimandritul Ghenadie de la Mănăstirea Putna.

²⁷ *Ibidem*, p. 203.

²⁸ „Die Reisetagebücher des Österreichischen Kaisers Franz I. aus der Bukowina (1817 und 1823)”, în Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina. Festgabe zu seinem 80. Geburtstag*, Herausgegeben i. A. der Landesmannschaft der Buchenlanddeutschen (Bukowina) von e. V. Paula Tiefenthaler und Adolf Armbruster, Augsburg, Hofmann Verlag, 1991, p. 460. În original: „Die Herrschaft besteht aus noch 17 Dörfern, in allen 17 680 Seelen. Der Flächeninhalt beträgt 4 Quadratmeilen 8 155 Joch guten Grund. Eine Glashütte, 163 106 Joch obrigkeitlicher, 15 123 unterthäniger Waldungen. Die Herrschaft erstreckt sich bis an die Gränze der Marmarosz und wäre noch vieler Bevölkerung fähig”.

²⁹ Bori, *Karlsberg und andere deutschböhmischesiedlungen in der Bukowina*, p. 77.

³⁰ R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 357; Franz Wiszniowski, *op. cit.*, p. 191.

³¹ Hugo Weczerka, *Die Deutschen im Buchenland*, în „Der Göttinger Arbeitskreis Schriftenreihe”, Heft 51/1955, Würzburg, Holzner Verlag, p. 276.

Aici, Iraclie Porumbescu a luat contact cu limba germană, pe care a stăpânit-o apoi la perfecție³².

Primele case de locuit au fost ridicate de coloniști în apropierea hutei, „acolo unde astăzi se află biserica, casa parohială și școala, iar fabrica de sticlărie se afla acolo unde este acum actuala școală. Drumurile din apropierea lor mai păstrează și astăzi, în stratul de pietriș, zgură de la cuptoarele de topit sticla”³³.

În jurul anului 1820, coloniștii din Karlsberg au construit o frumoasă biserică romano-catolică, în care, în 26 iulie 1822, s-a oficiat primul serviciu divin de către propriul paroh.

În anul 1848, trăiau în Karlsberg 667 de germani catolici; în anul 1890 erau 942 de locuitori, dintre care 880 erau germani catolici³⁴. Karlsbergul (din 1918, Gura Putnei) număra, în anul 1932, circa 1 700 de suflete, aproape toți fiind germani (98%). Existau doar cinci familii de evrei vorbitoare de limbă germană și patru persoane de naționalitate română.

Colonia Karlsberg s-a menținut, până la strămutarea locuitorilor în cel de al Treilea Reich din anul 1940, un sat pur german romano-catolic.

În toponimia minoră a localității au rămas denumiri care amintesc de prezența germanilor (Lunca lui Klemenz; Șlagul lui Schtraub – pădure tânără; La Pogor la Franz – zonă din Gura Putnei) și de existența fabricii (Huta – cătun, Dealul Hutei³⁵).

ANEXA

Welcher zwischen der Herrschaft Radautz respe der k. k. Wirtschafts-Direction einer- und denen bei der Putner Glashütte auf der Collonie Carlsberg angesiedelten Holzhauerfamilien anderseits, mit Vorbehalt der hohen hofkriegsrätlichen Genehmigung freywillig eingegangen, und abgeschlossen worden ist, als:

Itens. Ueberläßt die Herrschaft Radautz *einen jeden* auf der Collonie Carlsberg angesiedelten Holzhauer, die ihnen bereits zugetheilten sechs Joch oder zwölf Strich Acker- und Wiesengrundes in das vollkommene Erbeigenthum dergestallt, daß denselben freystehen soll, diese Grunde an wem immer zu verpachten, oder zu verkaufen, unter der Bedingung jedoch, daß derselbe vorläufig darüber die Bewilligung der Obrigkeit einhole, und dass die Verpachtung oder der Verkauf dieser Gründe nur gegen Übernahme der auf demselben haftenden, unter Punkt 3, 6 und 7 vorkommenden Verbindlichkeiten geschehen könne.

³² Leca Morariu, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, vol. I, ediție îngrijită, prefațată, adnotată, glosar și catalog al creației lui Ciprian Porumbescu de Vasile Vasile, Suceava, Editura Lidana, 2014, pp. 28–29.

³³ Karl A. Romstorfer, *op. cit.*, p. 791.

³⁴ R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 359.

³⁵ Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I, îngrijirea ediției, studiul introductiv, bibliografia, notele și indicele de Ion Popescu-Sireteanu, introducere de D. Vatamaniuc, București, Editura Anima, 1996, p. 293.

2tens. Wird dennem Collonisten von Seiten der Herrschaft das unentgeldliche und unbeschränkte Waiden ihres Nutzviehes auf der für die Collonie Carlsberg per 400 Sage vierhundert Joche bestimmten und von ihren Vorfahren benützten Hutwaiden dergestalt gestattet, daß davon weder etwas verpachtet, noch von denen Hüttenparteien, oder denen Nationalunterthanen das Recht haben sollen, auf derselben ihr Nutzvieh, welcher Gattung es immer seyy, waiden zu lassen. Der Terren dieser Hutwaide wird folgende angewiesen. Von Sonnenaufgang wo der Bach Putna in der Fluß Suczawa einfällt, hinauf gegen Abend an der Mitternächtlichen Seite wo der Fluß Suczawa die natürliche Grenze bildet, bis an der Strascher Mühl Bach, sodann so weit, dass in gerader Linie herabwärts gegen die Collonie Carlsberg, eine Scheide Linie zwischen der Glasshütte bestehe, die desen Flächen Inhalt der ob angezeigten 400 Joche an Hutwaide einschliessen müsse. Doch werden die Collonisten sowohl als auch die Glashüttenparteien gehalten seyy, eigene Viehhirten zu unterhalten.

3tens. Wird denenselben das freyy Holzugesrecht zum eigenen Bedarf in den herrschaftlichen Waldungen dergestalt zugestanden, das dieselben das nothige Lager-Brennholz, worunter auch die Windbrücke verstanden sind, an jeden Tage der Woche, und wo sie es finden, ohne Meldung bei der Herrschaft, das erforderliche Bau- und Lichtholz hingegen, nur gegen Vorleifige jedesmahlige Obrigkeitliche Anweisung, und gegen Entrichtung eines Jährlichen Waldzinses von 1 fl. Sage einen Gulden Wiener Wahrung von jedem Hause, zu nehmen berechtigt sein sollen.

4tens. Da in dem – den Holzhauern nach Böhmen zugeschickten Herrschaftlichen Bescheid det-o 7ten März 1803, welcher nach dem beiderseitigen Uebereinkommen zur Grundlage des gegenwartigten Vertrages angenommen worden ist, den zur Ansiedlung sich gemeldeten Holzhauern zur Erbauung ihrer Wohnhauser das Bauholz unentgeldlich, die ubringen Baumaterialien hingegen gegen baare Vergütung des Erzeugerpreises in sechsjährigen Zahlungsraten zugesichert wurde; und die Abgesiedelten Collonisten nach der bei Kreisamtlichen Commission am 5ten 8-ber 1809, augenommenen Liquidation und respve nach der am 13ten März 1811 gepflogenen Final-Abrechnung, eigentlich aber nach dem diesen Vertrag hier zuliegenden, und von den übernommenen ad menginem bestätigten Ansiedlungs-Ausweis eine Summe von 1563 Fl. 16 15/40 K Sage! Eintausendfünfhundert Sechzig dreij Gulden fünfzehn vierzigstel Kreuzer in der Valuta der Einlösungsscheine an die Renten haften; so übernimmt jeder antretende neue Hauswirth, den auf das Grundnumero ausgewiesenen Betrag, und verbindet sich solchen in den bestimmten Termin zu tilgen. Denen neuen Collonisten wird demnach gleichfalls zur Berichtigung dieser Schuld, eine sechs jährige Ratenzahlung von Seiten der Herrschaft zugestanden, welche jedoch schon vom 1ten Julli 1811 anzulaufen hat.

5tens. Da für die zu Carlsberg anfänglich angesiedelten Holzhauer auf die Verwendung der k. k. Radautzer Wirtschafts-Direction die zehnjährige Freiheit von der Entrichtung derordineren Contribuzion nach Inhalt der Kreisämtlichen Verordnung det-o 29ten März 1808 zahl 3029 erwirkt worden ist; so haben sich die neuen Ansiedler dieser zehnjährigen Steuerfreiheit vom 1ten November 1804 angerechnet, zu erfreuen.

6tens. Verbindet sich jeder Ansiedler von den in das Erbeigenthum übernommenen sechs Joch oder zwölf Strich Acker und Wiesengrunde, den stipulierten Grundzins von jedem Joch a 30 K Sage Dreißig Kreuzer, oder vom Strich a 15 K Sage Fünfzehn Kreuzer in W: W: Jährlich vom 1. Julli 1811 anfangen, weil die in dem ad quartum bezohene Herrschaftlichen Bescheide etet-n 7ten März 1803 zugesicherten sechsjährigen Zinsfreiheit, seit der im Jahre 1803 bewirkten ersten Ansiedlung bereits erloschen ist, in die Herrschaftlichen Renten Baar zu bezahlen. Eben so verbindet sich jeder derselben für sich und seine nachfolgenden Besitzer der Ansässigkeit.

7tens. Zum Betrieb der Putner Glashütte, Pottaschsiederey, oder jeder anderen Herrschaftlichen Disposition in den Radautzer Herrschaftlichen Waldungen jährlich fünfzig Kubik oder Einhundert Nieder Oesterreicher Klafter Brennholz, ordentlich aufzustellen. Wann im Verfolg des Glashüttenbetribes etwa 4 Schuhige Klaftern erforderlich sein sollen, so werden derlei Klaftern immer 1½ Sage Ein und einhalbe für ein Kubik Klafter gerechnet werden; wobei jedoch von Seiten der Ansiedler gegen die Obrigkeit ausbedungen wird, das geschlagene und in Klaftern aufgestellte Holz alle acht Tage durch den Herrschaftlichen Forstbeamten übernommen, und die Uebnahme in die diesfälligen Holzschlagbücheln bescheinigt werde.

Sollte aber die Glashütte und Pottaschsiederey ganz aufgelöst werden, so soll der Holzhauer immer schuldig seyn, das jährlich Bedungene Holzquantum innerhalb einer Meile von Carlsberg zu schlagen. Die Bestimmung des Collonisten bleibt sonach immer – die eines Herrschaftlichen Holzschlagers. Damit jedoch in Ansehens des Holzschlagerlohnes in der Folge keine Beirung eintreten könne, wird hier festgesetzt: daß ihnen für eine Klafter Sechs Schuh 40 Sage vierzig Kreuzer, für eine Klafter vier Schuh lang (wenn die Erfordernis eintreten sollte) 30 Kr Sage Dreißig Kreuzer dinngespaltene Scheiter; und für die Drey Schuh lange Nieder Oesterreichische Klafter sie mag dinn oder dick gespalten sein 20 Kr Sage zwanzug Kreuzer W: W: immer baar auf die Hand bezahlt werden sollen.

8tens. Sollte sich der Fall ergeben, daß ein Ansiedler in den Herrschaftlichen Diensten verunglücken, oder an seinem Körper dergestalt Beschädigt werden sollte, daß er zum Holzschlagen unfähig würde, so will ihm die Herrschaft von der Verbindlichkeit des Holzschlagens in so lange lossprechen, bis er wieder vollkommen hergestellt, oder ein und der andere seiner Söhne arbeitsfähig, und erwachsen seyn wird.

Ein gleiches versteht sich auch von einer Witwe daß solche in so langer vom Holzschlagen befreit bleibt, bis entweder einer ihrer Söhne arbeitsfähig, oder sich an einem Holzschläger verehelichen wird.

9tens. Uebernimmt jeder Ansiedler die Verbindlichkeit erwähnten Rückstände in den bedungenen sechs jährlichen Raten vom 1ten Julli 1811 anfangend, in die Radautzer Herrschaftlichen Renten Final Abrechnung mit den Abgesiedelten Collonisten ausgewiesenen Rückstandsbetrag für Liquid anzunehmen.

10tens. Nachdem die Collonisten von politischen Zwangsmitteln keinen Begriff fassen können, sohin auch nichts davon wissen wollen; so unterziehen sie

sich dagegen einmüthig: daß wenn einer oder die andere Contractsverbindlichkeit auf dreimaliges Ermahnen nicht vollkommen erfüllen würde derselbe sodann gänzlich von Grund und Boden abzustiften, und durch einen anderen tauglichen Wirth zu erzetzen wäre.

11tens. Sofern ein Ansiedler über die Quantität von Kubikklaftern, welche derselbe jährlich zu schlagen verpflichtet ist, noch eine größere Anzahl Klaftern, welche der Herrschaft etwa erforderlich sein würden, schlagen wölle, so verbindet sich die Obrigkeit demselben für jede Kubikklafter, welche er über die Vertragsmäßige 50 Kubik oder Einhundert Nieder Oesterreichischer Klafter schlagen wird, ein nach freiwilligen Uebereinkommen, den Zeitumständen angemessenes höheres Schlagerlohn zu bezahlen. Eben so wird:

12tens. Jedem sofern er sich dem Holzschlagen auch mit dem Aschenbrennen abgeben wollte, für jeden abgelieferten Boratz oder zur Pottaschsiederey geeigneter Asche, in so weit die Herrschaft solche bedarf, die baare Bezahlung mit entsprechendem Preise von der Herrschaft zugesichert.

13tens. Wird den Carlsberger Holzhauern – der Holzschlag untermengt mit den National Unterthanen – besonders zugewiesen werden, und das herrschaftliche Forstpersonale darob wachen, daß in dem einen und anderen Holzschlag reine aufgearbeitet werde, damit weder der Deutsche dem Moldauer, noch der Moldauer dem Deutschen nachzuarbeiten habe.

14tens. Der Ausschank der Getränke aller Art, bleibt allein der Herrschaft vorbehalten, und keiner der Einwohner zu Carlsberg soll befugt sein, in seinem Hause einen Schank zu treiben, oder das der Herrschaft allein zuständige Propinationsrecht zu beeinträchtigen.

15tens. Soll der vorliegende Vertrag, vom 1ten July 1811 an welchem Tage die Collonisten Vorleifig schon in Besitz der Häuser und Grundstücke waren, seinen Anfang nehmen, und seine Dauer auf immerwährende Zeit haben, sohin auch die eingegangenen Verbindlichkeiten sowohl, als die denen Ansiedlern dafür überlassene Grundstücke, dann eingeräumten Rechte, und sonstigen Vortheile, auf ihre Erben und Erbeserben übergehen.

16tens. Soll dieser Vertrag erst nach erfolgter Bestätigung des hohen Hofkriegsrathes, und des k. k. Kreisamts seine Gültigkeit Wirkung und Rechtskraft erhalten.

17tens. Haben endlich beide kontrahierenden Theile ihre Einwilligung gegeben, daß der gegenwärtige Vortrag grundbücherlich vorgemerkt und intabulirt werde.

Zur unverbrüchlichen Festhaltung alles dessen, haben beide Theile diesen dreifach abgefaßen Vortrag in Gegenwart der Hiezu erbethenen Zeugen eigenhändig unterfertigt.

So geschehen zu Radautz am 19ten März 1812.

Johann Modes Dir.

Georg Kuppetz Amtsschreiber.

Sursa: Franz Wiszniowski, *op. cit.*, pp. 191–194.

**Convenție referitoare la colonizare, încheiată între Domeniul Rădăuți,
adică Direcția economică și între familiile de lucrători forestieri de la huta
de sticlărie, colonizate în colonia Karlsberg, sub rezerva aprobării
Cabinetului Militar de la Viena în următoarele condiții:**

(Traducere de prof. Ilie Vișan)

1. Domeniul Rădăuți cedează în plină proprietate ereditară fiecărui muncitor forestier colonizat în colonia Karlsberg, lotul de arătură și fânaș pe care l-a primit de mai înainte, în suprafață de 6 iugăre sau 12 prăjini, aceștia având dreptul să arendeze sau să vândă pământul obținut, deocamdată cu aprobarea prealabilă a autorităților superioare și cu obligațiile pentru cumpărători sau arendași de a satisface întocmai și sarcinile notate la punctele 3, 6 și 7.

2. Domeniul acordă acestor coloniști dreptul nelimitat de a paște vitele lor, fără plată, pe toloaca de 400 de iugăre destinată pentru colonia Karlsberg și folosită de înaintașii lor, cu condiția ca acest teren să nu fie arendat nici măcar în parte, iar supușii băștinași să nu aibă dreptul de a paște pe locul acesta vitele lor, de orice fel. Terenul acestei toloci se delimitează astfel: de la răsărit, din locul unde se varsă pârâul Putnei în râul Suceava, în sus, spre apus, cu apa Sucevei drept hotar de miazănoapte până la pârâul Morii din Straja, apoi printr-o linie dreaptă în jos spre colonia Karlsberg, pe lângă hută, astfel că suprafața aceasta să cuprindă 400 de iugăre de păscătoare, cum s-a arătat mai sus. Totuși, coloniștii și oamenii hutei vor trebui să îngrijească ei înșiși de paza vitelor.

3. Pentru nevoile proprii, li se acordă coloniștilor dreptul nestânjenit de a face tăieri de lemn din pădure, pentru încălzit putând folosi și căzăturile de vânt, în orice zi din săptămână și oriunde, fără a mai înștiința Domeniul. Pentru lemnul de construcție e nevoie de fiecare dată de aprobarea autorității superioare și de plata anuală a unei contribuții de un florin de fiecare casă.

4. La baza acestei convenții stă mesajul din 7 martie 1803 pe care Domeniul îl comunicase în Boemia lucrătorilor forestieri. Prin mesajul acesta, se asigura viitorilor coloniști lemn gratuit de construcție pentru casele lor, la prețul de cost celelalte materiale de construcție și cu plata în numerar în șase rate anuale. Pe urma coloniștilor plecați din localitate a rămas o datorie de 1 563 de florini și 15 creițari, cum s-a stabilit de Comisia regională în anii 1809 și 1811. Din această cauză, fiecare colonist nou ia asupra sa și cota aferentă din datoria arătată, fixată pentru fiecare lot, și se obligă să facă plata la termenele hotărâte, tot în șase rate anuale, începând însă cu 1 iulie 1811.

5. În urma intervenției Direcției economice din Rădăuți, Administrația din Cernăuți a dispus, în 29 martie 1808, cu nr. 3 029, scutirea de impozite pe timp de zece ani a lucrătorilor forestieri colonizați în Karlsberg. De această scutire urmează a se bucura și noii coloniști timp de 10 ani, începând cu 1 noiembrie 1804.

6. Fiecare colonist se obligă pentru el și urmașii săi să plătească de fiecare iugăr din cele șase trecute în proprietate ereditară suma anuală de 30 de creițari

drept embatic [plata pentru arendarea locului unei case sau casei cu locul ei pentru un termen foarte lung, în intervalul căruia arendașul se bucură de toate drepturile de posesie, n. n. – O. B.] începând cu 1 iulie 1811, cum a fost stipulat, deoarece scutirea de embatic acordată de Domeniu în 7 martie 1803, pe timp de șase ani primilor coloniști a expirat.

7. În fiecare an va tăia, despica și clădi 50 cubi sau 100 de stânjani (măsură din Austria de Jos) lemne de foc pentru fabrica de sticlă de la Putna, pentru instalația de preparare a potasei sau în orice alt scop indicat de Domeniu. Tăierea se va face în pădurile Domeniului Rădăuți. Dacă mai târziu ar fi necesari pentru fabrica de sticlă stânjani de cam patru picioare (un picior = 0,25–0,34 m), stânjanii aceștia se vor socoti câte $1\frac{1}{2}$ pentru un stângen cubic. Lemnul tăiat și clădit în stânjani de către coloniști va fi recepționat tot la opt zile de către organul silvic domeniial, notându-se recepționarea în registrul de tăiere.

Întâmplându-se să se desființeze cu totul fabrica de sticlă și instalația pentru preparat potasă, muncitorii de la pădure rămân obligați să taie cantitatea anuală de lemn de foc, conform angajamentului, nu mai departe de o milă de Karlsberg. Situația coloniștilor continuă deci a fi aceea a unor muncitori domeniiali. Se fixează următoarele prețuri pentru tăiatul lemnului: 40 de creșari pentru un stângen lung de șase picioare, 30 de creșari pentru unul de patru picioare, pentru stângenul de trei picioare, cu lemnul despicat mai gros sau mai subțire, 20 de creșari. Plata se va face întotdeauna în numerar la mâna celor în drept.

8. Întâmplându-se ca vreun colonist să sufere un accident și să fie incapabil de muncă, el va fi scutit de obligația de a munci de către Domeniu până se va însănătoși sau vor crește mari copiii care îl vor înlocui. În aceleași condiții se va afla și văduva, care va fi scutită de obligația de a munci la tăiatul lemnului până ce va ajunge apt de muncă vreunul dintre copiii ei sau se va mărita ea cu un muncitor de pădure.

9. Fiecare colonist ia asupra sa obligațiile de rentă prevăzute la punctul 4.

10. Dacă vreun colonist nu se conformează întocmai obligațiilor din convenție, va pierde cu totul dreptul de stăpânire asupra pământului primit și va fi înlocuit cu alt gospodar destoinic. Tot așa,

11. Dacă vreun colonist ar fi dispus să realizeze un număr mai mare de stânjani decât cantitatea de 50 de stânjani cubici, obligatorie în fiecare an, în cazul acesta autoritatea tutelară se obligă să plătească, după învoială și împrejurări, un preț mai mare de fiecare stângen cubic realizat peste cei 50 de stânjani cubici contractați.

12. Domeniul garantează plata în numerar, la un preț convenabil coloniștilor care, la cererea Domeniului, s-ar îndeletnici înafară de tăiatul lemnului și cu prepararea cenușii pentru instalația de potasă.

13. Lucrătorilor la făcutul lemnului din Karlsberg li se va repartiza un parchet separat și personalul silvic va avea grijă ca, în parchete, lucrul să fie făcut după cuviință, să nu aibă a curății apoi fie neamțul după moldovean, fie moldoveanul după neamț.

14. Vânzarea de băuturi spirtoase de tot felul rămâne un drept rezervat Domeniului și nu-i este îngăduit nici unui locuitor din Karlsberg de a deschide o cârciumă în casa proprie sau să limiteze în vreun fel monopolul de vânzare al Domeniului.

15. Convenția de față se aplică pe data de 1 iulie 1811, când coloniștii se și aflau în stăpânirea provizorie a caselor și loturilor de pământ și durata ei este nelimitată în timp, deci și angajamentele luate, în schimbul loturilor de pământ, ca și drepturile acordate și celelalte avantaje trec asupra moștenitorilor și asupra fiilor acestora.

16. Convenția de față intră în vigoare după aprobarea ei de către Cabinetul Militar de la Viena și de către Administrația ținutului de la Cernăuți.

17. Părțile contractante au convenit să înregistreze în Cartea funciară convenția de față.

Pentru executarea ei întocmai, ambele părți au semnat cu mână proprie convenția de față în trei exemplare, în prezența martorilor chemați în acest scop.

Rădăuți, în 19 martie 1812.

Johann Modes, director

Georg Kuppertz, secretar

Andreas Neumark, Andreas Petrowicz, Georg Tremel, Georg Aschenbrenner, Wenzel Hoffmann, Thomas Rückel, Joseph Linzmayer, Jakob Petrowitz, Joseph Schröder, Michl Reitmayer, Georg Straub, Simon Watzlawik, Jakob Linzmayer, Johann Müllner, Lorenz Paukner, Jakob Ritmayer, Thomas Straub, Franz Pecker, Wenzel Reitmayer, Joseph Petrowitz, Valentin Ozakiewicz, Johann Straub, Georg Zettel, Johann Anderl, Bartholomeus Seretyński, Andreas Korbel, Michl Kreß, Jakob Mirwald, Andreas Riedl, Joseph Scherl, Michl Paukner, Peter Beck, Johann Schuster, Martin Kufner.